

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора економічних наук, професора

Гальків Любові Іванівни – на дисертацію

СУБОТИ МИКОЛИ ВАСИЛЬОВИЧА

“СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ”,

подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами
економічної діяльності)

I. Актуальність теми дисертації, її зв'язок із науковими програмами, планами, темами

У ХХІ ст. функціонування бізнес-середовища усе частіше репрезентується турбулентністю, невизначеністю, непередбачуваністю, нестабільністю. Це зумовлює перманентне виникнення новочасних небезпек і загострення наявних криз, укорінюючи проблему ефективного управління поступально-стабільним розвитком суб'єктів господарювання. За таких умов менеджмент підприємств вимушений застосовувати важелі та інструменти, дія яких націлена на запобігання деструктивним впливам при реалізації тріади завдань: покращення результатів господарювання; посилення соціальної відповідальності; стабілізація поступу об'єкта управління. Як наслідок, підсилюється проблема важливості, своєчасності й актуальності розроблення концептуальних, теоретико-методологічних і методико-прикладних засад формування системи безпеки підприємства. Виходячи з таких міркувань, є зрозумілою теоретична і практична потреба здійснення наукового дослідження аспектів розвитку підприємництва у руслі соціально-економічної безпеки.

Іншим, не менш важливим аспектом, що зумовлює актуальність теми дисертаційної роботи М. В. Суботи є фокусування уваги автора на новій парадигмі соціально-економічних трансформувальних – сталому розвитку. Схвалення ООН цілей сталого розвитку на період до 2030 р. поставило на порядок дня перед управлінськими системами новітні завдання, пов'язані з необхідністю фокусування бізнес-процесів на потребах суспільства, на покращенні навколишнього середовища, на підвищенні поваги до своїх працівників, на забезпеченні нульової толерантності до асоціальних дій. Відтак, постає завдання формування наукового підґрунтя, яке б сприяло імплементації засадничих вимог дорожньої карти переходу вітчизняних підприємств до сталого розвитку.

Хоча вітчизняною наукою зроблено важливі кроки у вивченні економічної безпеки підприємств, соціальної безпеки, сталого розвитку підприємств й отримано вагомі результати, проте проблема системного дослідження соціально-економічної безпеки сталого розвитку все ще залишається вивченою не достатньо. Так, існують дискусійні питання щодо типології чинників, щодо вибору інструментів оцінювання, щодо пошуку резервів зміцнення соціально-економічної безпеки за умов орієнтування менеджменту підприємств на сталий розвиток.

Про актуальність рецензованого наукового дослідження свідчить також той факт, що дисертація розкриває роль підприємницького сектору у підвищенні якості найціннішого ресурсу сучасності – людського потенціалу. Автор ув'язує проблематику квалітизації людського ресурсу аграрних підприємств із проблематикою сталого розвитку та менеджменту безпеки санаторно-курортних підприємств.

На користь актуальності теми дисертаційної роботи М. В. Суботи сигналізує використання її положень у науково-дослідній роботі Подільського державного аграрно-технічного університету. Зокрема, під час виконання теми: «Формування стратегії та пріоритетів інноваційного розвитку аграрного сектору економіки в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0110U007032), дисертант запропонував заходи та розробив Концепцію зміцнення соціально-економічної безпеки сталого розвитку санаторно-курортних закладів, що інтегрує LEAN-менеджмент та менеджмент сталого обслуговування.

II. Основні наукові результати

Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи та авторефератом, основними науковими працями дисертанта дозволяє відзначити такі основні елементи наукової новизни і практичної значимості отриманих результатів, які в сукупності відповідають рівню докторської дисертації:

1. Автором уперше сформовано алгоритм оцінювання соціально-економічної безпеки сталого розвитку санаторно-курортних закладів на основі комплексного підходу. Алгоритм передбачає селекцію показників оцінки соціально-економічної безпеки підприємств; визначення їх ваги; стандартизацію їх значень; обчислення багатовимірних оціночних показників; метрологію сталості розвитку підприємств; стратегічну проекцію отриманих результатів на перспективу (с.122-135). Застосування цього алгоритму уможливило запровадження концептуальних засад та заходів у процесі стратегування соціально-економічної безпеки сталого розвитку санаторно-курортних закладів.

2. Автором розроблено Концепцію зміцнення соціально-економічної безпеки сталого розвитку санаторно-курортних закладів на засадах сталого розвитку (с. 332-334). Автор означає змістовну сутність соціально-економічної безпеки (стан захищеності інтересів власників, керівництва і співробітників підприємства, матеріальних цінностей, інформаційних і природних ресурсів від

внутрішніх і зовнішніх загроз) та сутність забезпечення сталого розвитку (оптимальне використання соціальних, природних, культурних та фінансових ресурсів на ощадливій та самоокупній основі, з метою залучення унікального досвіду споживачів послуг та покращення якості життя завдяки партнерству між урядом, приватним сектором та місцевими громадами відповідно до встановлених принципів); окреслює об'єкти та суб'єкти; розкриває цілі та мету, характеризує принципи, описує процедуру моніторингу ефективності діяльності системи соціально-економічної безпеки відповідно до принципів сталого розвитку (с. 549-554).

3. Автором представлено комплекс заходів зміцнення соціально-економічної безпеки санаторно-курортних підприємств, які спрямовані на ефективізацію системи менеджменту; оптимізацію ресурсного потенціалу; диверсифікацію послуг, інформатизацію діяльності тощо (с. 304-331).

Здобутком автора є удосконалення:

- системи ключових індикаторів якості трудового потенціалу з урахуванням впливу оздоровчих послуг, що вможливило параметричне оцінювання внеску компонент соціально-економічної безпеки сталого розвитку санаторно-курортних закладів у показники ефективності праці агропідприємств (продуктивність праці та рентабельність праці) (с. 217-229);

- методики моделювання процесів надання послуг сталого обслуговування у санаторно-курортних закладах за рахунок інтегрування соціальних, екологічних та економічних аспектів при наданні оздоровчих послуг в умовах нечіткого структурування функцій якості (с. 318-322);

- моделі управління розвитком санаторно-курортних закладів на засадах зміцнення соціально-економічної безпеки з урахуванням міжнародних стандартів, яка поєднує менеджмент якості, екологічний менеджмент, соціальний менеджмент, менеджмент персоналу, гуртуючись на засадах LEAN-концепції (с.335-342);

- підходів до формування комплексу важелів ефективного управління на основі інтегрування економічних, адміністративних, соціокультурних та організаційно-екологічних впливів, конкретизації інструментарію цілепокладання щодо створення тривимірної цінності для суспільства: економічної (якість та своєчасність надання послуг), екологічної (зменшення нераціонального використання ресурсів), соціальної (підвищення кваліфікації працівників, покращення ділового клімату, залучення працівників до процесу прийняття рішень) (с.343-347);

До активу дисертанта слід також віднести розвиток:

- методології оцінювання соціально-економічної безпеки сталого розвитку санаторно-курортних закладів, що ґрунтується на авторському алгоритмі і зводиться до інтегрального показника, який поєднує фінансову, інноваційно-технологічну, інформаційно-управлінську, матеріально-технічну, інформаційну,

екологічну та соціальну, внутрішню соціальну, кадрову, економіко-ринкову складові (с.116-135);

- підходів до ідентифікації дестабілізуючих чинників, які надають можливість прогнозування сталого розвитку оздоровчих підприємств та розробки заходів зміцнення безпеки із виділенням факторів зовнішнього середовища (правові, економічні, соціальні, технологічні, екологічні) та внутрішнього середовища (виробничі, маркетингові, фінансові, внутрішньо соціальні, екологічні, трудові) на основі PESTEL та SWOT-аналізу (с.233-247);

- методів застосування кореляційно-регресійного аналізу для типових санаторно-курортних підприємств, що враховують показники швидкої та абсолютної ліквідності, співвідношення фактичного і необхідного інвестування, рівня інноваційних послуг, коефіцієнта введення нової техніки, економічності апарату управління, компетентності персоналу, коефіцієнта вибуття основних засобів, коефіцієнта надійності персоналу, що забезпечує інформаційну безпеку підприємства, рівня витрат на соціальну сферу відносно фонду оплати праці та відносно чистого прибутку, коефіцієнта укомплектованості кадрами, лояльності клієнтів та інших (с.270-284);

- методики якісного аналізу задоволеності працівників агропідприємств лікувальними послугами санаторно-курортних закладів, що полягає в опитуванні пацієнтів оздоровниць та виявленні рівня їх задоволеності якістю послуг, поліпшенням завдяки лікуванню загального самопочуття, покращенням психоемоційного стану та, як результат, підвищення продуктивності праці (с.286-300);

- понятійного апарату шляхом означення концепції сталого обслуговування, як складної системи фундаментальних знань, яка окреслює принципи, шляхи та завдання проектування стратегій надання санаторно-курортних послуг, урівноважує потреби їх споживачів – працівників агропідприємств – та цілі санаторно-курортних підприємств (с. 335).

III. Достовірність і повнота викладення основних положень дисертації

Дисертаційна робота Суботи М.В. складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел. Зміст дисертації викладено на 554 сторінках. Основний текст дисертації становить 389 сторінок. Робота містить 67 таблиць, 85 рисунків, що наглядно розкривають процес наукового пізнання, його основні результати і значимість для науки і практики, враховуючи актуальність досліджуваної проблеми для економіки та управління підприємствами. Дисертаційну роботу відрізняє логічність структури, теоретично виважені узагальнення та емпірично підтверджені докази, практична націленість отриманих результатів. У роботі ставиться та послідовно реалізується мета, яка полягає в розробленні та обґрунтуванні теоретико-методологічних засад і практичних рекомендацій щодо формування та забезпечення соціально-економічної безпеки сталого розвитку підприємств.

Основні положення, методичні підходи, пропозиції та рекомендації, які змістовно розкриті в дисертації, є належним чином обґрунтованими та достовірними, оскільки методологічну основу дослідження склали положення теорії безпеки соціальних систем і теорії сталого розвитку, наукові напрацювання в царинах економіки та управління підприємствами, аграрного підприємництва, туристики, курортології, соціально-економічної безпеки, стратегічного управління та ін.

Ознайомлення з роботою переконує в широкій обізнаності автора у питаннях безпекології та сталого розвитку підприємств. У процесі дослідження дисертантом опрацьовано 332 літературних джерела, серед яких фундаментальні праці вітчизняних і зарубіжних вчених, напрацювання наукових шкіл з проблем економічної безпеки підприємств, соціальної безпеки та сталого розвитку.

Автор вдало застосував наукові підходи і методи наукового пізнання, серед яких: логічного узагальнення; аналізу та синтезу; індукції та дедукції; структурно-функціонального і факторного аналізу; порівнянь і угруповань; економіко-статистичного аналізу; стратегічного і структурно-функціонального аналізу; системного аналізу; прогнозування та моделювання; опитування; табличний та графічний.

Достовірність отриманих результатів забезпечена також використанням у процесі дослідження законодавчих актів Верховної Ради України, нормативно-розпорядчих документів та матеріалів Кабінету Міністрів; програмних, прогнозних, аналітичних документів вітчизняних та закордонних інституцій, матеріалів власних опитувань.

Обґрунтованість результатів дисертаційної роботи забезпечена апробацією на 17 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях і семінарах, що проходили в Україні (м. Львів, м. Кам'янець-Подільський, м. Київ, м. Миколаїв, м. Одеса, м. Харків, м. Хуст, с. Гута) та в Польщі (м. Новий Сонч).

IV. Практична значущість висновків та рекомендацій дослідження

Практична значимість результатів дисертації полягає, насамперед, у тому, що основні узагальнення, висновки та прикладні рекомендації мають істотне значення для менеджменту підприємств у частині прийняття управлінських рішень щодо зміцнення соціально-економічної безпеки в умовах сталого розвитку.

Потрібно відзначити, що певні положення та результати дослідження доведено до рівня практичних рекомендацій і використано під час розробки стратегій економічного та соціального розвитку у практичній діяльності суспільних інституцій, серед яких: Департамент економічної політики Львівської ОДА; Департамент освіти і науки Львівської ОДА; Трускавецька міська рада Львівської області. Окремі рекомендації стосовно забезпечення соціально-економічної безпеки сталого розвитку підприємств враховані в управлінській діяльності ПрАТ лікувально-оздоровчих закладів профспілок

України «Укрпрофоздоровниця» і впроваджені у практичну діяльність цілої низки санаторно-курортних закладів: ПрАТ лікувально-оздоровчих закладів «Миргородкурорт», ДП «Санаторій «Славутич» імені Б.В. Пашковського ПрАТ «Укрпрофоздоровниця», ДП «Санаторій «Шаян» ПрАТ «Укрпрофоздоровниця». Практичні підходи щодо збільшення реабілітаційних послуг санаторно-курортними закладами апробовані у господарській діяльності ДП «Клінічний санаторій «Хмільник» ПрАТ «Укрпрофоздоровниця».

Важливе прикладне значення має також те, що теоретичні положення дисертації були використані в освітньому процесі Подільського державного аграрно-технічного університету під час підготовки навчально-методичних матеріалів і викладання навчальних дисциплін «Економіка підприємств», «Стратегія підприємства», «Соціальна економіка», «Планування бізнесу», «Оцінка ефективності малого бізнесу та підприємницькі ризики».

V. Повнота викладу результатів дослідження у наукових фахових виданнях

Основні положення та висновки дисертаційної роботи з достатньою повнотою висвітлено у 38 наукових працях загальним обсягом 47,63 друкованих аркушів, з яких 46,81 друкованого аркуша належить особисто автору. Серед наукових праць – 1 одноосібна монографія; 20 статей (14 одноосібних) у наукових фахових виданнях. 15 статей опубліковано у виданнях України, які включено до міжнародних наукометричних баз, 5 статей – у науково-періодичних виданнях інших держав. В опублікованих працях висвітлено основні складові наукового доробку дисертанта, які становлять наукову новизну і внесені на захист.

Автореферат загалом адекватно відображає зміст основних наукових здобутків і результатів дисертаційної роботи. Положення, результати, висновки і рекомендації дослідження є особистим досягненням автора. Конкретний особистий внесок автора в спільні наукові роботи показаний у переліку основних опублікованих робіт за темою дисертації. Аналіз змісту дисертації, автореферату та основних опублікованих робіт М.В. Суботи дозволяє зробити висновок про те, що визначені дисертантом завдання дослідження осмислені, ретельно опрацьовані і вирішені на достатньому теоретико-методологічному рівні.

VI. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту та оформлення дисертаційної роботи і автореферату

Проте, позитивна оцінка рецензованої роботи в цілому та її окремих положень не виключає можливості і необхідності висловити зауваження щодо позицій Суботи Миколи Васильовича, які викликають сумніви чи потребують

додаткової аргументації та звернути увагу на деякі спірні положення, що дають можливість вступити в дискусію з автором:

1. У дисертації, розкриваючи понятійно-категорійний апарат дослідження (с.39-49), дисертант оминає питання генезису безпеки і парадигми безпеки. Окрім того, з тексту роботи не до кінця зрозумілою є точка зору автора щодо полісемії понять «соціально-економічна безпека підприємства», «соціально-економічна безпека санаторно-курортного підприємства», «соціально-економічна безпека розвитку». За таких обставин послаблюється можливість усвідомлення авторського розуміння соціально-економічної безпеки сталого розвитку підприємства.

2. Зважаючи на те, що об'єктом дослідження автор обрав «соціально-економічні процеси функціонування санаторно-курортних підприємств» (с.26), варто було б у першому розділі розкрити специфіку санаторно-курортного підприємства як суб'єкта господарювання та об'єкта управління, охарактеризувати основні бізнес-процеси санаторно-курортних підприємств. Зазначу також, що п.1.4, як слідує з його назви, мало б йтися про значення санаторно-курортних закладів у підвищенні якості трудового потенціалу аграрних підприємствах. Проте тут увага більшою мірою зосереджується на аграрних підприємствах (їх видах, елементах соціальної політики, соціальних витратах тощо) (с. 89-98).

3. Не видається доцільним у другому розділі поєднувати методологію й аналітику (с.107-147). При цьому зауважу, що окремі аспекти методології автором подаються фрагментарно у наступних розділах. Робота б виграла за оптимальнішого компонування методологічного базису дослідження.

4. Додаткового пояснення на захисті потребує обґрунтування вибору складу підприємств для дослідження (с.153), а також часових проміжків, за які представлено показники аналізу діяльності відібраних санаторно-курортних закладів і агропідприємств (п.п. 3.1-3.3), визначено прогностні значення індикаторів безпеки (с.355-368). На мою думку, набагато ціннішою для досягнення мети роботи було б представлення обґрунтування репрезентативності вибірки підприємств, а межі часового проміжку щоб містили емпіричні дані для аналітичних процедур більш нові, для процедури прогнозування – за більш тривалий період.

5. Констатування у прикінцевому абзаці п. 2.1 тенденції до скорочення ліжкового фонду, зменшення кількості відпочиваючих та оздоровлених, скорочення доходів дочірніх санаторно-курортних підприємств ПрАТ "Укрпрофоздоровниця" (с. 115) не узгоджується із даними, представленими на рис.2.2-2.4. Також запис формули 2.8 за однакових значень ваг дає підстави ідентифікувати її як середню просту, а не зважену(с.133).

6. У п. 3.1 автор зазначає, що ефективність сталого розвитку підприємств «залежить від раціонального використання ресурсів, фахового менеджменту, використання маркетингових інструментів просування санаторно-курортного

продукту, впровадження інновацій» (с.152). Й пізніше, у формулі (3.1) розрахунку ефективності сталого розвитку санаторно-курортних підприємств, враховує лише три компоненти: фінансово-господарську діяльність; санаторно-курортний продукт; засоби підприємства (с. 153). Очевидно, що повний перелік чинників не можливо навести ні у текстових викраденнях, ні у формулах. Втім, дослідження сталого розвитку підприємства без урахування чинників його екосистеми видається надто спрощеним.

7. Вагоме місце у дисертації посідають матеріали, які висвітлюють результати опитування автором працівників агропідприємств. При дослідженні рівня задоволеності працівників агропідприємств послугами санаторно-курортних закладів автор систематизує матеріали у формі таблиць спряженості: табл. 4.30 (с. 292), табл. 4.32 (с. 294), табл. 4.34 (с. 299). Проте, інструментарій аналізу таблиць спряженості не використовує. Його використання поглибило би аналітичну складову роботи.

8. У п. 5.1 наведено авторське бачення застосування методів багатофакторного нечіткого моделювання (методу аналізу ієрархій, МАІ і методу структурування функції якості, QFD). Однак наведений матеріал має радше описовий, аніж прикладний характер (с. 316-322). Вважаю, що дослідженню цього аспекту соціально-економічної безпеки сталого розвитку підприємств має бути приділена додаткова увага у майбутньому.

Водночас, зазначені зауваження істотно не впливають на цілісну оцінку дисертаційної роботи з точки зору її цінності для науки і практики, не змінюють позитивну оцінку дисертації, її новизну та вагомість отриманих результатів з урахуванням фундаментальності проблематики. Вони не носять принципового характеру, є дискусійними за суттю та, врешті-решт, сприятимуть започаткуванню наукової дискусії впродовж публічного захисту дисертації.

VII. Загальні висновки та оцінка про відповідність роботи встановленим вимогам Міністерства освіти і науки України

Дисертаційна робота Суботи Миколи Васильовича “Соціально-економічна безпека сталого розвитку підприємств” є завершеною науковою працею, в якій автором особисто одержано нові науково обґрунтовані результати, котрі в сукупності вирішують важливу наукову і значиму прикладну проблему в сфері економіки і управління підприємствами – зміцнення соціально-економічної безпеки на засадах сталого розвитку. Дисертація за змістом відповідає темі, меті і окресленим завданням. Її тема та зміст відповідають паспорту спеціальності 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Ретельний аналіз тексту дисертації та автореферату дисертації, ознайомлення з науковими працями здобувача дають змогу стверджувати, що дисертаційна робота є оригінальною науковою працею, яка виконана на належному теоретичному, методологічному і прикладному рівнях.

Таким чином, дисертація Суботи Миколи Васильовича за актуальністю обраної теми, ступенем обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в ній, їх достовірністю і новизною, повнотою їх викладу в опублікованих працях, а також змістом і оформленням повністю відповідає вимогам, що пред'являються до докторських дисертацій п.п. 9, 10, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (з відповідними змінами від 19.08.2015 № 656, 30.12.2015 № 1159, 27.07.2016 № 567, 20.11.2019 №943), а також Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом МОН України від 12 січня 2017 року № 40, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Офіційний опонент:

Професор кафедри менеджменту організацій
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор економічних наук, професор

Л. І. Гальків

Підпис професора кафедри менеджменту організацій Національного університету «Львівська політехніка», доктора економічних наук, професора Гальків Л.І. засвідчую

Вчений секретар

Національного університету «Львівська політехніка»

Р.Б. Брилинський